

АРХЕОЛОГИЈА АРХЕОЛОГИЈИ поводом рецензије Милоја Васића текста Станка Трифуновића

Ђорђе Јанковић, Филозофски факултет, Београд

*Тешко вама законцима,
што узесте кључ од знања;
сами не уђосте,
а оне које улазе спречисте.*

Јеванђелист Лука, 11. 52

Повод за писање овог текста је рецензија директора Археолошког института Милоја Васића, објављена на предлог управе Музеја Војводине у *Гласнику САД* 15-16, 429-438 (видети и 425-429), рукописа Станка Трифуновића, „Словенска насеља 4-10. века у Банату и Бачкој – нова археолошка истраживања” скраћено објављеног у истом *Гласнику* под насловом „Насеља Лимиганата и Словена у Банату и Бачкој”, 43-80. Предпостављам да наручиоц рецензија, када је предложио њихово објављивање у *Гласнику*, у коме је штампан рад С. Трифуновића који они нису хтели да објаве, показује несигурност око тога чија је рецензија исправна, па су проблем изложили пред Српско археолошко друштво. Иако сам ја дао његовом раду позитивну оцену, а са ограђивањем и Душица Минић, Музеј Војводине је усвојио само негативну рецензију Милоја Васића. Зато се сматрам позваним да одговорим, јер је то оспоравање моје рецензије за исти рад. Уз то, ја сам сугерисао С. Трифуновићу да свој текст да на рецензију М. Васићу, верујући да ће му он својим знањем из античке археологије помоћи да не направи неки пропуст.

Овде ћу показати да сам погрешио, да М. Васић не познаје довољно питања из рукописа за који је писао рецензију. Иако се у коментару његове необичајено дугачке рецензије може написати најмање двоструко више, трудићу

се да будем што краћи, јер сам о тој теми већ писао (Словенске културе касноантичког доба, *Рад Музеја Војводине* 37-38, Нови Сад 1996, 77-81). На почетку, наглашавам да се увек мора узети у обзир намена текста; нису исто извештај са ископавања, каталог изложбе, монографија о налазишту или научна расправа о неком питању. Основна намена каталога археолошке изложбе је да извесну грађу објасни и учини разумљивом посетиоцима, који по правилу нису археолози. М. Васић је то превидео. Без обзира на врсту текста који се рецензира, мора се бити доследан; оспорено се мора темељити на чињеницама, а не на личном уверењу и потреби да се спречи објављивање другачијег мишљења. Како се може оспоравати нечији навод о запажањима на терену („ако је стратиграфија заиста таква какву нам приказује Трифуновић”), а да се у исто време не оспори и понуди друго решење за грађу приказану цртежима стотина предмета на 30 табли и низом планова? Где би наша наука стигла, када би без објашњења и чињеница оспоравали објављена истраживања, и да ли су сви археолози – истраживачи подједнако унапред изложени сумњи или само неки (подобност?). Шта ради комисија Министарства за културу, која треба да даје дозволе за ископавања само онима који примењују исправан методолошки поступак и праве тачну документацију? Ако С. Трифуновић прави лажну документацију, како указује М. Васић, није му требало давати дозволу за ископавања; очигледно, Комисија сматра да је његова документација исправна (М. Васић је председник те комисије).

Пошто мени није намера да зауставим истраживачки рад било ког колеге, ако га ради компетентно и на корист археологије, нећу су упуштати у оно у рецензији Васића што излази из научних или стручних питања, ни шта је истина од оног што је написао, јер је *Гласник* научни часопис. Како истина може да се изврне када је далеко од очију јавности, могу сами читаоци да установе, поређењем навода из Васићеве рецензије, текста С. Трифуновића и наведене литературе, као и да ли је текст Станка Трифуновића „погубан” за српску археологију.

Поред тога што је рецензија М. Васића спречила отварање изложбе о истраживањима С. Трифуновића и штампање каталога, па је тако свима ускраћено право на сазнања о сведочанствима откривене археолошке грађе, обуставила је и даљи рад на пројекту истраживања Словена у Банату и Бачкој. Да ли је то био циљ рецензије? Васић таквим радом не заступа само себе. Сличном убедљивошћу је иступио В. Иванишевић у дискусији на мој реферат „Словенске особине насеља позноримског доба на југоистоку Паноније”, на VI Међународном конгресу словенске археологије у Новгороду 1996. (том 3, Москва 1997, 362-375). Он тврди да се не може прихватити моје негирање „података Амијана Марцелина о Лимигантима као Сарматима и одбацивање сарматске материјалне културе”. Он тврди да на простору југоисточне Паноније постоје бројни налази који се могу приписати Сарматима, „али и другим етничким заједницама”, а као пример наводи римску Сапају, где је наводно забележен „значајан хоризонт културе Черњахов – Синтана де Муреш, чији су главни носиоци, поред других етничких заједница, били Источни Герма-

ни.” Тешко је одговарати на овакве коментаре, јер нису стручни ставови – Иванишевић не располаже знањем о тим питањима и проблематици. Амијан Марцелин није изнео податак да су Лимиганти били Сармати, већ их је само назвао „Сармати робови”. Он мисли да је свака сива глачана грнчарија уз римске границе черњаховска, јер не зна како она изгледа, а то се може лако наћи у научним публикацијама (на пример, В. Д. Баран, *Черняхівська культура*, Киев 1981, 85-98). Да он ипак о томе нешто зна, јер је био свестан да своје примедбе износи на компетентном месту, показује то што поред Сармата и Источних Гота, наводи *друге етничке заједнице*, а под том фразом треба подразумевати Словене. Већ сама околност да противници нових тумачења етничке припадности Лимиганата избегавају да употребе самоназив Словена, показује да повод њихових интервенција нису научне и стручне грешке у оспораваним ставовима, већ нешто друго, што М. Васић иронично назива „завером против Словена.”

Научни савет Археолошког института се слично изјаснио и о мојој књизи *Српске громиле*, дошавши до закључка да она „трје српски народ” и да је „опасна за студенте,” те захтевајући да се она забрани студентима за употребу. Можда и зато што сам у њој пренео (једину) критику М. Поповића и В. Иванишевића мог излагања о громилама на поменутом конгресу у Новгороду. Стална иступања представника Археолошког института против научних истраживања изван пројеката Археолошког института у областима средњевековне археологије, њихови понављани покушаји да спрече друге колеге да објављују своја истраживања, необични су и оптерећујући (пример средњевековног Београда). Упорност укључених стручњака и њихова ненадлежност када је реч о ранословенској и српској археологији, указују на неке мотиве који нису научни.

Васић се показао као научник који се тешко сналази у обради и тумачењу налаза који нису римски производи. Наглашавам ово питање, јер методолошке слабости водећих археолога (а то би требало да буде директор Археолошког института), постају кочница целе науке код нас. Намеће се непогрешивост појединаца, иако (како то археолози добро знају) свако ново откриће може да допуни или сасвим измени претходна сазнања. Зато треба јавно проговорити о злоупотреби ауторитета за спречавање археолошких истраживања непознате прошлости. Зар није у интересу угледа наше археологије да се ископавања што пре објављују, и да тако стигнемо развијенију археологију других земаља? Археолошка методологија није ни једноставна ни једнострана. Зато морамо усавршавати методологију истраживања, и односити се непристрасно и часно према доступним чињеницама.

Како изгледа, основни циљ рецензије и критика Васића, Иванишевића и Поповића, јесте да спрече и оспоре сваку могућност истраживања прошлости Словена пре VII столећа у нашем Подунављу, а нарочито оне пре Хуна, у Банату и Бачкој. Могуће доказивање такве тезе, отворило би читав низ питања европске археологије доба Велике сеобе народа и понудило нова решења. Међу њима је на првом месту питање словенског порекла у Подунављу, за

сада потврђено само словенским предањима и филолошким истраживањима. За решавање тог питања кључно место има наше тло, односно ко је живео у Банату и Бачкој (а и у Срему, Поморављу, итд.) пре почетка Велике сеобе народа. У Банату и Бачкој је установљено постојање бројних налазишта истих особина, углавном IV столећа. Једнака су оним у суседном румунском делу Баната, а слична налазима типа Прешов из Словачке, а донекле и налазима из одговарајућег подручја Мађарске. Таква налазишта на нашем тлу, уобичајено се приписују Сарматима, а главни поборник таквог става је Д. Димитријевић. Мој и став С. Трифуновића, који смо међу учесницима ове расправе једини истраживали насеља тог времена, јесте да то не могу бити сарматски налази, већ да је реч о сведочанствима материјалне културе Словена или словенских предака.

Поставља се начелно, методолошко питање, да ли се може издвојити као особена материјална култура неке области, у овом случају Баната и Бачке, и како је етнички определити. То је област у којој латински извори бележе уопштено Сармате а просторно одређено Лимиганте, који су Сармати Серви, односно Сармати робови, како се уобичајено тумачи. У области праисторијске археологије оваквих недоумица нема; скуп особина материјалне и духовне културе на одређеном простору и у одређеном времену издваја се као посебна култура, која добија назив по епонимном налазишту. У области средње-вековне археологије иде се другим путем; на тлу народа забележеног у писаним изворима, трага се за особеностима културе, и када се издвоје, приписују се том народу. Наша античка археологија се овим питањима не бави; у потпуности се преузимају писани подаци римских извора. Међутим, не може бити спорно да скуп одређених особина материјалне и духовне културе на одређеном тлу, различитих од оних суседних, различито у различита времена, одређује степен посебности неке заједнице, односно посебан етнос (народ, племе). Како М. Васић заступа у својој рецензији мишљење да се на основу материјалне културе то не може урадити (јер је истина само оно што је написано у римским изворима), у наставку ћу показати доказну вредност археолошке грађе за етничко опредељивање.

Уломци грнчарије су најбројнији и не тако ретко једини покретни налази археолошких ископавања, дакле најзначајнији археолошки налаз, темељ археологије. Отуда је одбијање могућности да се датовање и културно односно етничко опредељивање спроводи на основу грнчарије, заправо одбацивање археологије и њене сврсисходности. Усвајање таквог става заиста је опасно за археологију, много опасније од погрешног тумачења грнчарије, јер упућује на занемаривање грнчарије као грађе у односу на друге врсте археолошких предмета, оних који се могу појединачно типолошки разматрати изван археолошких слојева, дакле и на одбацивање односно уништавање ископаних уломака грнчарије. То угрожава темеље археологије, а не нова тумачења и теорије!

У одређеним случајевима грнчарија није етнички показатељ. Поједини припадници неког народа, који су се настанили у Римском царству, свакако

ће користити римску грнчарију. Ако се насели нека већа група досељеника, може донети са собом своје посуде у нова станишта, чији се делови могу наћи приликом ископавања. Међутим, они је неће даље израђивати, осим ако су довели своје грнчаре. Наравно, суштина римске политике и јесте била у томе да својим производима замене производе привреде варвара (као и данас). Дакле, постојање само римске грнчарије у неком касноримском утврђењу, не значи да су у њему сви војници Романи. Исто тако, римска грнчарија на варварском тлу, не значи аутоматски да су тамо живели Римљани.

У култури Лимиганата, грнчарија је заступљена сивом стонам, рађеном занатски на брзом витлу, затим лонцима и понекад другим облицима кухињског посуђа рађеним занатски на спором витлу, и кухињском грнчаријом рађеном гњетањем, у кућној радиности. Налазишта IV столећа најпрепознатљивија су по сивој станој грнчарији. Како произилази из Васићевог текста, он сматра да сива грнчарија води порекло из градова Понта и да посредством Сармата стиже до Паноније, да је таква грнчарија коришћена од почетка до 80-тих година IV столећа, и средином IV и почетком V столећа на територији Царства; те да је „она римска на територији Царства, сарматска на територији коју држе Сармати, германска на територији коју држе Германи, итд.” (ако постоји на словенској територији, сме ли се назвати словенском?).

Сива глачана грнчарија појављује се у различитим добима: у Латену, у римско доба, турско доба, итд. Њену употребу условљава постојање радионица које су примењивале одговарајућу технологију и култура. На одређеном тржишту постојала је понуда такве грнчарије, која је коришћена у мањој или већој мери. Статистика показује на ком тржишту је и у које време таква или друга грнчарија преовлађивала. Поред овог, треба узети у разматрање и још неке околности: одакле и како је преузет прототип те грнчарије; традицију и начин употребе појединих врста посуда; постојање услова за несметану производњу и трговину, моду, итд.

Сива Лимигантска грнчарија се појављује само на доста јасно омеђеном простору Баната и Бачке, а изузетно у неким римским пограничним утврђењима (Сапаја). На почетку развоја лимигантске културе, била је у употреби римска стона, претежно црвена грнчарија, чије облике потом подражава сива лимигантска грнчарија. На основу последњих теренских истраживања С. Трифуновића, чини се да су њени технолошки узорци у старијем грнчарству истог простора. По правилу је сва стона грнчарија наспрам римских граница, од Пшеворске до Черњаховске културе, сличне израде и боје, али се међусобно разликује по начину извођења и обликовања, ободима, украсу. Јасно је – овом грнчаријом занатске радионице снабдевају одређену територију. По облицима она је подражавалачка, а по изради традиционална, чак опште традиционална. Ако знамо из писаних података да су на тим просторима живела различита племена, разних језика, различитих друштвених устројстава и различитих привреда, није ми природно да се различита грнчарија а истоврсне намене изван римске Паноније, повезује са само једним одређеним етносом; Васић је приписује номадским Сарматима, а Иванишевић,

изгледа, Готима и Сарматима. Занатска производња грнчарије постала је опште добро у подручјима где су за то постојали услови, као данас већ помало превазиђено емајлирано посуђе.

Према томе, питање је да ли на неком подручју, где се у неко време бележи нека популација, постоји посебна грнчарија, она која се на основу својих особина може разликовати од оне у суседству и остале. Ако постоји, онда је реч о неком мање или више затвореном привредном кругу. Уз друге археолошке податке о посебности на том тлу, може се издвојити археолошка култура, група, врста, односно етнос. У случају Баната и Бачке, очигледно је да се само ту, оквирно у IV столећу, појављује таква грнчарија, од око 50% до 95% по целини. Изузетно се појављује у суседним, римским налазиштима. То несумњиво значи да је прављена *искљичиво* за потребе становништва на том подручју, па је она и њихова етничка особеност, што не значи да је то становништво етнички јединствено, или да исто становништво на другом простору не користи другу грнчарију. Избор облика посуђа сиве грнчарије даје друге етнолошке податке, о култури једења и пијења, што не значи да друго сродно или страно становништво не користи такве посуде, за исту или другачију намену.

У исто време је за етногенезу донекле занимљивија грнчарија из радионица које су радиле са спорим витлом. Васић одређује неку грнчарију IV столећа из Ђуприје као дачку: „посуде сигурно дачке керамике у слојевима IV века” (значи, грнчарија може да одреди етнос, али не када су у питању Словени!). Слична грнчарија је позната код Лимиганата, у Срему, нашем Подунављу, Прешовској култури Словачке и у другим областима (споро витло, украшавање чешљем на рамену и ободу). То би значило да некакви „Дачани” живе између Дунава и Потисја, у Банату и Срему, а на југ до Западне Мораве; – ко онда живи у Дакији? Слично су Срби у VI-VII столећу препознатљиви по занатској грнчарији украшеној чешљем. Може се претпоставити да је у III-V столећу, на простору изван римских граница, делатност таквих занатских радионица ипак била одређена племенским границама, док је гњетана грнчарија била везана за наслеђену породичну привреду, изложену страним утицајима у мешовитим заједницама.

У Раном средњем веку, гњетана грнчарија је одлика више култура. Номади (Сармати, Хуни, Авари, итд.) праве је немарно, по правилу мање посуде скоро једнаког пречника дна и обода; највећи избор облика посуда је у Сармата, јер су они преузимали лакше туђе узор. Германи ретко израђују такво посуђе, а онда је често украшено јамицама. Словени по правилу производе посуђе гњетањем, вешто мада грубо, јер и велике посуде имају танке зидове; најчешће се праве лонци различитих величина. Ромеји, када су принуђени да гњетањем праве посуђе, подражавају посуде рађене на витлу (праве и дршке, које се иначе ретко примењују на гњетаном посуђу овог доба). Гњетана грнчарија Лимиганата, како то показује рад С. Трифуновића, може се повезати са оном из словенских култура, а не са Сарматском.

На данашњем ступњу истраживања, јасан је крај лимигантске културе, а њено порекло још није утврђено. Када се производња неке врсте грнчарије нагло прекине, зато мора постојати узрок, обично насилни. Наравно, насиље не оставља исте последице на занатску производњу и кућну радиност. На пример, 10 или 50% страдалог становништва (убијени, умрли у епидемији, одведени у ропство, одселили се, итд.), може значити нестанак јединог, или неколицине грнчара за једно или за више насеља, па и за веће области. Тиме се гасила занатска производња, али не и кућна радиност, као што је производња гњетане грнчарије. Подразумева се да узрок престанка производње сиве грнчарије и оне украшене чешљем, треба тражити у разарањима током Велике сеобе народа, а једино је питање да ли се то десило пре или у време досељења Хуна у Потисје.

М. Васић осуђује закључак („За паметног довољно!“) С. Трифуновића, да недостатак квалитетне сиве грнчарије касноантичког доба у Банату и Бачкој датује налазишта у време хунске инвазије, иако у исто време има појединих налаза занатски рађене грнчарије и још увек по неки комад те сиве грнчарије; за њега су то конфузни закључци! Он сматра да је непримерено датовање уз помоћ гњетане грнчарије, а реч је о међусобној заступљености сиве грнчарије, занатски рађене а украшаване чешљем, и оне гњетане. Чињеница да се сва занатски рађена грнчарија са око 95-50% заступљености спушта на мање од 1% њему нема значаја за датовање! Приликом ратних несрећа не мора сво посуђе бити разбијено, поготово не оно стоно. Нека посуда се може разбити и више деценија после рата; и ми данас имамо такве посуде у својим становима, старе можда и више од 100 година. Познаваоци писаних извора такође разумеју да у Великој сеоби народа нису побијени сви становници римских насеља у Панонији, те да је врло изванредан наставак разноврсне занатске производње, неопходне завјевачким племенима. На тој основи су настављени грнчарски и остали занати рановизантијског доба на тлу разорених провинција Подунавља. Друго је питање што нам то грнчарство није познато, иако се Сирмијум и Сингидунум већ деценијама истражују од стране наших и страних стручњака и установа највишег ранга. Дакле, у време доласка Хуна, обустављена је занатска производња грнчарије, али је настављена производња гњетане грнчарије у кућној радиности, што показује да је старо становништво ту наставило да живи. Слично се догађа и на другим словенским и осталим просторима захваћеним хунском најездом. Та грнчарија хунског доба је очигледна спона са словенском VI столећа. Да ли је то разлог апсолутног оспоравања?

Став да укопане куће нису културно препознатљиве је неодмерен; да споменем само радове П. Доната (на пример, *Haus, Hof und Dorf in Mitteleuropa vom 7. bis 12. Jahrhundert*, Berlin 1980). За тумачење уочених правилности и разлика просторно и кроз време, важе слична правила као и за грнчарију. Васић као пример безначајности врсте станишта за културно опредељивање наводи пример Понтеса. По њему, тамо у два хоризонта постоје такве полукопане куће уједно са надземним, на прелазу из III у IV столеће, са чисто

римским материјалом. За полуукопане куће претпоставља да припадају романизованом становништву избеглом из Дакије. Тиме се отвара читав низ могућих тумачења његових налаза. Укопане куће у римском утврђењу свакако су изузетна појава. Какво је то подизање полуземуница у тврђави, да ли их настањују обичне породице или војници? Да ли је Понтес запустео у време напуштања Дакије или после тога? Ако је утврђење заиста требало грађевински обнављати у време Валентинијана I, значи да је страдало у неком варварском нападу (истовремено са Дробетом?), а онда треба помишљати на Готе 264, 378, итд. Ту има тако важних података за историју Југоисточне Европе, да не разумем зашто Васић не пише о томе и тако задужи нашу археологију. У сваком случају, за разлику од Сапаје, на коју Лимиганти доносе своју грнчарију у време пред непосредну опасност, куће Понтеса показују досељено становништво које користи грнчарију месних радионица, јер нису донели своју (бежали су), при чему су сачували традиционалан начин становања, пошто су куће сами градили, дакле то становништво није романизовано.

Важна етнолошка особина народа у прошлости била је и привреда. То је добро познато на примерима праисторијске и средњовековне археологије, које нашим колегама не треба наводити; наша античка археологија је у том погледу ограничена, јер проучава само римску привреду, и то пре свега на основу римских писаних података. У касноантичко доба, на простору изван римских граница, живели су народи различитих привреда. Први писани подаци о томе, који се могу повезати са Словенима, Прискови, сведоче о становништву у области доњег Потисја. Њихова привреда је једнака оној у осталих Словена пре и после Хуна, по археолошким сведочанствима. Овде долази до изражаја значај за археологију помоћних природних наука, у којима Васић не види могућност за неке закључке, јер је за њега земљорадња Лимиганата обична, било чија екстензивна земљорадња. Ипак се надам да није узалудно што наш *Гласник* објављује радове из природних наука. Добро је познато колико се важних закључака доноси у археологији на основу разноврсних анализа. Погрешно је занемаривати објективне могућности археологије и потчињавати се једнострано или случајно записаним и сачуваним подацима. Анализе показују да су Лимиганти користили разноврсне житарице, археолошки забележене код свих Словена, али не и код Германа и Сармата; заступљене домаће животиње су панонске или из Италије, и то говеда и коњи. Да су то насеља Сармата сточара, пореклом из прицрноморских степа, било би, ваљда, стоке и коња из степа! Да не може бити реч о Сарматама, показује и значајна заступљеност свиња, које номади нису држали. Анализе скелетних остатака животиња и житарица, као и друге анализе, јасно показују привреду блиску словенској, а различиту од сарматске, германске или римске.

М. Васић прави највише очигледних грешака када пише о датовању. Он као да не познаје литературу коју наводи С. Трифуновић и да зато не зна за налазе из Црвенке код Вршца, на Карашу и око Темишвара у Румунији, односно за налазишта лимигантске културе источно од правца Банатска Па-

ланка – Ватин где би требало да је била југозападна граница Дакије. Значи, ипак се на тлу југозападних делова некадашње Дакије образовала лимигантска култура, дакле после напуштања Дакије. Тиме се добија доња временска граница за почетак образовања лимигантске културе, по римском напуштању Дакије, што значи да она није култура раније настањених Сармата у Потисју, Банату и Бачкој. Чињеница да сива глачана грнчарија, најпознатија одлика културе Лимиганата, нестаје у време досељавања у Хуна, одређује време њеног краја. Јасно је да се материјална култура тог подручја морала мењати током 100 година, али је питање да ли постоје услови за тачно датовање промена. У случају Лимиганата то је омогућено подударанем археолошких и писаних историјских података. Забележен је рат 359, у коме су Римљани са својим савезницима Сарматима и Германима разорили сву област Лимиганата, а неки су привремено били принуђени да се иселе. Зато је оспоравање две фазе културе Лимиганата неодрживо, али то не значи да су разлике међу њима упадљиве. После 359. Лимиганти су наставили да живе у доњем Потисју – зар би те области могле остати пуне до почетка Велике сеобе народа? Континуитет откривају оставе и други налази новца из околине Вршца, у области у којој није установљена друга култура у то доба него управо Лимиганата. Мале разлике између старије и млађе фазе одражавају сталност занатства – Лимиганти нису били уништени већ само поражени, одсутни са свог тла тек непуну годину дана. Ако за неку област постоје подаци да ју је војска опустошила, а има их за Банат, онда разорена насеља са истим особинама треба датovati у исто време. Уз установљено водоравно наслојавање, једини очигледни пример окомитог наслојавања је Падеј, где је укуп за станиште неког Лимиганта оштетио гроб из гробља датованог новцем Констанција II (337-361), а приписаног Сарматима, а које Васић приписује једном истом народу. Он наивно претпоставља да су се у Падеју населили Лимиганти (по њему једнаки Сарматима) на сопственом гробљу. Невероватно је замислити да неко гради насеље на свом гробљу! Зар се може сумњати у то да су оснивачи наведеног насеља у Падеју подигли насеље на месту где није било никаквог трага гробљу. А колико треба времена да нестану надгробни белези од дрвета (ако их је било) и надгробне хумке? Дакле, у току друге половине IV столећа, Лимиганти су се населили на месту где је било напуштено гробље, за које нису знали, очигледно после рата који је Констанције водио против Лимиганата, а никако пре тога! Чак и да је у гробу нађени новац кован 360-361, опет остаје несумњиви доказ постојања два слоја археолошких налаза Лимиганата, пре и после рата 559. године.

С. Трифуновић није без разлога истакнуо савет старца код Лимиганата, јер их то разликује од суседних истовремених народа. Васић одређује савет старца као одлику примитивних друштава (!). Његово несхватање важности овог податка произашло је можда из непознавања друштвеног устројства народа на границама Римског царства. Амијан Марцелин, који пише о Лимигантима и судбинској одлуци коју код њих доноси савет старца, бележи истовремено да Сарматима и Германима владају краљеви. У античко доба,

укључујући Велику сеобу народа, код Германа и Сармата увек се наводе краљеви као они који владају, а код Словена се бележи доношење одлука на саветима и власт краља у рату (Срби имају од почетка владара, али и савет жупана). Дакле, Лимиганти се по устројству друштва разликују од Сармата и Германа. Можда су зато умели да се побуне и ослободе и сарматског ропства и туторства Рима, и тиме остваре преседан уз римске границе.

Да ли је њихово друштво било примитивно како то мисли Васић, или слободољубиво како то мислим ја, питање је за неку другачију расправу; о томе сам писао на другом месту, јер то превазилази оквире археологије (*The First Slavic Revolution, Serbian Literary Magazine* 1995, 3-4, 413-420; 5-6, 265-269). Васић пише да су Лимиганти били Сармати, јер Констанције себе назива победником Сармата у „фингираном” говору, али пропушта да напомене да се у истом говору прво наводе победе над Сарматима (који су претходно нападали Другу Панонију и Прву Мезију) и Квадима (који су им помагали), а на крају и над Лимигантима (које су протерали). Констанције II је победио Кваде итд., а није са назвао њиховим победитељем; он је победио Лимиганте, али их није подчинио, а Сармате, који су били и остали римски клијенти, победио је и поново подчинио. Желећи да оспори постојање народног карактера са одређеним скупом моралних односно етичких вредности, који се може пратити кроз време код самосвесних народа, Васић бира делове извора које ће да цитира. Да би изједначио Лимиганте са Квадима, Сарматима и Римљанима, наводи део текста Амијана Марцелина, да су Лимиганти молили цара Констанција II за милост чим су угледали римску војску, и закључује да С. Трифуновић није у праву када тврди да су Лимиганти били поносни и храбри. Међутим, он је изоставио да напише шта се тада заиста догађало.

Препричаћу речи Амијана Марцелина (са својим напоменама у заградама), јер показују необичну страну Васићеве рецензије. Дакле, пошто су Римљани победили и подчинили Сармате и Кваде, на позив Сармата крену на Лимиганте; изненаде их прешавши на леву обалу Дунава код ушћа Тисе (Тителски брег). Ту је цар Констанције II захтевао од затечених Лимиганата да се иселе (изван Панонске низије). На тај захтев тамошњи Лимиганти, који су наоружани изашли пред Римљане, понуде да се потчине, само да се не исељавају (реченица коју цитира Васић), али то је било претварање. Када су Лимиганти схватили да су их Римљани опколили и преварили, почну да моле за милост да би заузели боље положаје за борбу; Римљани их нападну и победе у краткој битци и, што је оставило посебан утисак на Амијана Марцелина, Лимиганти до краја нису одбацивали оружје ни молили милост (за разлику од претходно покорених Сармата и Квада), већ су ћутке подносили своју несрећу (као прави хришћани!). Затим су Римљани поробили и побили све које су могли да ухвате без обзира на пол и узраст. Уследио је рат у коме су против Лимиганата учествовали Сармати и Германи, па су били принуђени да се иселе. Али наредне године се врате, предлажући да се подчине Риму, а онда пробају да убију цара Констанција на римском тлу у Срему, али заплене само његов престо; после (наводне) победе, Римљани се повуку(!). Што их после Амијан

Марцелин више не спомиње, сасвим је разумљиво; они су победили римског цара и сачувавши своју земљу пореметили клијентски поредак који су Римљани спровели наспрам својих граница.

Научно образован у крилу римске археологије, М. Васић на археологију античког доба гледа само са римске стране лимеса, из Рима и римских колонија, а несхватљиво му је шта се дешава изван римских граница, где живе тада још увек слободни и самосвојни народи, са својом материјалном и духовном културом. Па ни на римском тлу код нас није све баш римско. Сваки научник би требало да своју науку изучава непристрасно, а нарочито би археолог требало да буде опрезан.

Лимиганти су заправо били ратни и морални победници и рушитељи тадашњег римског поретка наспрам лимеса. Наиме, они су први прекршили праксу да је једном потчињено племе заувек потчињено. Лимиганти су били робови Сармата подчињених Риму, али су их протерали и успоставили своју независну земљу. Тиме су пореметили римски поредак на границама и изазвали њихов гнев. То је био њихов грех, то је била револуција за светски поредак, и зато Лимиганти заслужују много више пажње него што се посвећује њиховом проучавању. Њихова историјска улога је неупоредиво већа од оних сарматских или германских племена која су својим пљачкашким походима повремено угрожавали Римско царство, упоредива са борбом за словенски језик у литургији.

Нема сумње да култура установљена на простору Бачке и Баната, припада Лимигантима а не „Слободним Сарматима”, јер одговарајућих налаза нема у пределима одакле су дошли Сармати; то и није спорно, већ да ли су ти „ропски Сармати” заиста Сармати, како се то уобичајено тумачи, или Словени. То је тема археолошког истраживања С. Трифуновића. Гњетана грнчарија особена је углавном за Банат и Бачку, а занатска грнчарија рађена на спором витлу за област Српског Подунавља до Ђердапа, са Банатом, Бачком и Сремом, и Поморавља до Ћуприје, што указује на старије корене у домородачкој производњи римског и предримског доба. Распоред грнчарије рађене на брзом витлу не подудара се са распоредом оне рађене на спором витлу, већ са гњетаном. Произилази да су те две врсте грнчарске производње подударне употребе и области израде, док она рађена на спором витлу, уз то припада домородачком слоју тог и околног простора. Тиме добијамо и исти тип грнчарства као у неким германским и словенским културама, али не и код Сармата.

Бележење „Венедосармата” и Срба на *Табули Појтингеријани* и уобичајено римско називање Сарматијом свог простора између Црног и Балтичког мора, већ дуго привлачи пажњу. Ту треба прикључити и питања *Sarmatae servi* или *Sarmatae Servi*, шта значи *Limigantes* и како је настало то име, да ли је самоназив или превод словенског „Крајишници” („погранични народ”)? Шта су Пикени, једно од два поменута племена Лимиганата, који се тако зову по суседним областима, односно предримском Пинкуму (данас Велико Градиште на десној обали Дунава)? О домороцима нашег Подунавља, Словенима,

ширењу хришћанства у апостолско време међу домороцима, стварном обиму романизације, итд., тек треба писати књиге. Први доприноси су истраживања материјалне културе Баната и Бачке. За оваква истраживања неопходно је упоређивање оригиналног текста и превода; за разлику од превода на српски језик, *Извори за бугарската историја* II, Софија 1958, 118-130, наводе оригинални латински текст Амијана Марцелина упоредо са преводом на бугарски језик. Тако свако може да контролише превод, мада ту ипак недостаје цело дело.

Археолошки метод показује да се области Баната и Бачке могу издвојити као особене у IV столећу. Особине културе упућују на сродност са Словенима, са закарпатским културама Украјине и Пољске, неким ближим а етнички недовољно јасно одређеним културама (као што је Прешовска), а да се разликују од култура Германа и Сармата и Романа. У прошлости постоје везе са домородачким културама нашег и суседног дела Подунавља, а у потоњим вековима са Словенима. Зато са правом можемо претпостављати да су Лимиганти били преци Словена, односно Словени. Да се коначно докаже да ли је то тачно, потребна су истраживања гробаља, мало добре воље и неколико година ископавања. Археолошки институт са Васићем на челу, као једна од наших владајућих археолошких установа, могао би да да томе драгоцен допринос, када би покренуо теренска истраживања и публикување расположивих података о тим изванредно важним питањима прошлости за образовање савремене Европе, уместо што се најчешће баве маргиналним истраживањима и спречавају друге да обављају и објављују своја истраживања. У археолошкој науци, исправност појединих тумачења доказује се новим ископавањима и новим објављеним тумачењима.

Сматрам сасвим законитим, природним и пожељним, покушај сваког нашег колеге да реши неки научни и стручни проблем на који је наишао, или га занима, и да то објави. С. Трифуновић је то покушао на примерен начин, али је наишао на отпор историографског приступа у археологији, да оно што није написано не постоји. Насупрот томе, поздравио бих сваку научну полемику у којој би се расправљало о тумачењу сада доступне грађе, јер тако можемо усавршити своју струку, а не подражавањем туђих тумачења.

28. 02. 2001.

УДК: 902-05(497.11)(049.3)